

УДК: 351.741

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.57>

«КРИЗОВІ СИТУАЦІЇ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОГО ПЕРІОДУ» ЯК ЗАСІБ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕХОДУ ВІД ВОЄННОГО ЧАСУ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Комісаров О.Г.,
*доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника факультету
забезпечення державної безпеки з навчальної та наукової роботи,
Київський інститут Національної гвардії України*

Бардін Є.В.,
*старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

Комісаров О.Г., Бардін Є.В. «Кризові ситуації відновлювального періоду» як засіб правового регулювання переходу від воєнного часу до забезпечення воєнної безпеки у повоєнний період.

Одним з постулатів теорії систем є прагнення будь-якої системи до стабільного стану та уникнення хаосу. Стабільність пов'язана з подоланням криз, які вважаються перешкодою розвитку. Кризові ситуації можуть виконувати різні функції: руйнівну, що загрожує життєздатності системи; руйнівну, яка призводить до подальшого розвитку; і кризи, що є лише порушенням рівноваги.

У контексті переходу від відсічі збройної агресії до забезпечення воєнної безпеки у повоєнний період, доцільним є опис кризових явищ та ситуацій відновлювального періоду, який охоплює реальні кризи відновлювального періоду. Особливу увагу слід приділити класифікації криз, моделюванню їх розвитку, налагодженню кризових комунікацій та прийняттю рішень у кризових умовах, виробленню державної політики та стратегії кризового реагування, а також напрацюванню способів попередження криз.

Ситуаційні центри відіграють ключову роль у прогнозуванні безпекової ситуації, підготовці стабілізаційних операцій та координації дій різних структур безпеки і оборони. Їх завдання включають доведення рішень до особового складу та місцевого населення, організацію управління та взаємодії, інформування про розвиток подій та контроль виконання рішень. Центри також здійснюють збір та аналіз оперативної інформації для своєчасного реагування на кризові ситуації.

У юридичній науці поняття «криза відновлювального періоду» не є поширеним, однак воно може бути корисним для опису надзвичайних ситуацій у повоєнний період. Визначення таких криз повинно враховувати особливості впливу небезпечних чинників на національні інтереси. Сучасна концепція національної безпеки України передбачає інтеграцію різних секторів безпеки, включаючи економічні, політичні, соціальні та правові аспекти.

Відповідно до законодавства, система національної безпеки у відновлювальний період повинна бути організованою сукупністю суб'єктів, об'єднаних спільними цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів. Ці суб'єкти беруть участь у військово-цивільних відносинах, координують свої дії та розробляють стратегії кризового реагування.

Ключові слова: правове регулювання, воєнна безпека, повоєнний період, кризові ситуації, збройна агресія.

Komissarov O.G., Bardin E.V. “Crisis situations of the recovery period” represent a feature of the legal regulation of the transition from the wartime period to the provision of military security during the wartime period.

One of the postulates of systems theory is the tendency of any system to seek a stable state and avoid chaos. Stability is associated with overcoming crises, which are considered obstacles to development. Crises can serve various functions: destructive, threatening the viability of the system; destructive, leading to further development; and crises that are merely disruptions of equilibrium.

In the context of transitioning from repelling armed aggression to ensuring military security in the post-war period, it is appropriate to describe the crisis phenomena and situations of the recovery period, which encompass the real crises of the recovery period. Special attention should be paid to the classification of crises, modeling their development, establishing crisis communications and decision-making in crisis conditions, developing state policy and crisis response strategies, as well as devising methods for crisis prevention.

Situation centers play a key role in forecasting the security situation, preparing stabilization operations, and coordinating the actions of various security and defense structures. Their tasks include conveying decisions to personnel and the local population, organizing management and interaction, informing about the development of events, and controlling the execution of decisions. The centers also collect and analyze operational information for timely response to crisis situations.

In legal science, the concept of a “crisis of the recovery period” is not widespread, but it may be useful for describing emergencies in the post-war period. The definition of such crises should consider the specific impacts of hazardous factors on national interests. The modern concept of national security of Ukraine envisages the integration of various security sectors, including economic, political, social, and legal aspects.

According to legislation, the national security system in the recovery period should be an organized set of entities united by common goals and tasks regarding the protection of national interests. These entities participate in military-civil relations, coordinate their actions, and develop crisis response strategies.

Key words: Legal regulation, military security, post-war period, crisis situations, armed aggression.

Постановка проблеми. Події останнього століття наводять яскравий приклад виникнення численних кризових явищ у різних країнах світу після завершення активних бойових дій [1, с. 105].

Україна не є винятком у спробах вирішення зазначеного питання, зокрема здійсненням реформування сектору безпеки і оборони України. При цьому фоновими явищами залишаються світова фінансова криза, її економічні та соціально-політичні наслідки, які негативним чином впливають на безпекову складову суспільного життя післявоєнних держав та призводять до необхідності розгляду у науці і запровадження у практику публічного адміністрування сектором безпеки і оборони поняття «кризові ситуації відновлювального періоду».

Стан опрацювання проблематики. Загалом, проблемам забезпечення національної безпеки, її різним аспектам вітчизняними й міжнародними вченими та фахівцями приділяється достатньо уваги. Разом з тим у відповідних наукових працях вітчизняних авторів основна увага приділялася питанням реагування на надзвичайні ситуації соціального характеру та взаємодії сил охорони правопорядку за цих обставин, які можливо застосувати до умов відновлювального періоду за запропонованою нами у цій статті схемою.

Дослідження окремих питань організаційно-правового та всебічного забезпечення проведення відновлювальних та стабілізаційних заходів були присвячені наукові роботи Йосипіва Ю.Р., Кобзаря О.Ф., Когута Я.М., Кузніченка С.О., Курляка М.Д., Синенького В.М., Соболя Е.Ю., Туза Н.Д. та інших. Проте варто зауважити на суто теоретичних викладках або вивченні досвіду антитерористичних чи спеціальних поліцейських операцій у відповідній науковій літературі.

Також слід врахувати, що під час виконання бойових чи службово-бойових задач минулого велике значення мала організуюча роль і особистий приклад керівників, в тому числі старших нарядів, оперативних груп і командирів підрозділів, які брали участь у відповідній спеціальній чи стабілізаційній операції.

Формулювання цілей. З огляду на викладене, теоретично виправданим і практично необхідним є здійснення комплексного аналізу урегульованості процесів переходу від відсічі збройної

агресії й інших форм воєнного часу до забезпечення воєнної безпеки у повоєнний період, що, своєю чергою, становить мету нашого дослідження – обґрунтування доцільності узагальнення засобів правового регулювання вказаного періоду поняттям «кризові ситуації відновлювального періоду».

Виклад основного матеріалу. Одним з постулатів теорії систем є розуміння того, що будь-яка система прагне до стабільного стану і хоче уникнути хаосу. Разом з цим у працях більшості як сучасних авторів, так і авторів минулого така «стабільність» пов'язана із процесами подолання криз, які, разом із хаосом, вважаються перешкодою розвитку самої системи. Відповідно, при найзагальнішому тлумаченні проблеми утворюється уявлення що процес подолання кризи має надати імпульс розвитку системи, передбачає набуття нових якостей її складовими тощо [1, с. 105].

І.К. Бредкіна та Ю.А. Сімах, узагальнюючи різновекторні судження щодо категорії «криза», наголосили на їх групуванні у: 1) кризи, що виконують руйнівну функцію, загрожують життєздатності системи; 2) кризи, що руйнують, але призводять до подальшого розвитку та переходу на інший якісно новий стан існування системи; 3) кризи, які є лише порушенням рівноваги у системі [2]. Також слід звернути увагу й на запропоновані вказаними авторами характеристики «кризи» [2]. Таким чином, виходячи зі змісту другої групи можливим є формування опису переходу від відсічі збройної агресії до забезпечення воєнної безпеки у повоєнний період, який здатен охопити кризові явища та ситуації відновлювального періоду, матеріальне відображення «кризи відновлювального періоду» у режимі реального часу.

При цьому також слід згадати, що з метою надання характеристики кризовим ситуаціям, що загрожують національній безпеці та фактично охоплюються першою та третьою із зазначених груп нами констатувалася наявність певного категоріального апарату: 1) визначення понять «криза», «кризове явище», «кризовий стан», «кризова ситуація»; 2) класифікація криз, у т.ч. із виділенням тих, що загрожують національній безпеці; 3) моделювання розвитку криз у різних сферах суспільного життя чи галузях господарства; 4) налагодження кризових комунікацій та прийняття рішень у кризових умовах; 5) вироблення державної політики та стратегії кризового реагування; 6) напрацювання способів попередження криз у різних сферах та суспільстві в цілому [1, с. 106].

Прикладом віднесення переходу від відсічі збройної агресії до забезпечення воєнної безпеки у повоєнний період саме до другої групи слід вважати державну політику реінтеграції й деокупації, зокрема, відповідно до Указу Президента України № 117/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя», де у п. 4 Загальних положень визначено, що цілями державної політики щодо забезпечення деокупації тимчасово окупованої території та її безпечної реінтеграції серед іншого є: «... відновлення територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону, ... забезпечення національної єдності, стійкості та згуртованості українського суспільства і держави Україна ... припинення використання тимчасово окупованої території для діяльності, яка загрожує національній безпеці України та/або спрямована на підрив міжнародної безпеки і миру ... забезпечення сталого суспільно-політичного, гуманітарного та економічного розвитку України відповідно до визначених засад внутрішньої і зовнішньої політики, стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору...» [3].

Вважаємо, що для ефективного виконання визначених цілей Стратегії, важливо та доцільно провести характеристику організаційно-правових засад переходу від відсічі збройної агресії до заходів відновлювального характеру відповідно запропонованої схеми (малюнок 1).

Іншим «відновлювальним» фактором у випадку проведення спеціальної операції, операції з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації чи стабілізаційної операції виступає розгортання роботи «ситуаційного центру», який: уточнює інформацію про кількість осіб, які постраждали, особа яких встановлюється, які потребують допомоги чи підлягають затриманню, наявність транспортних засобів забезпечення (належність, кількість, марка, номерний знак), наявність озброєння тощо.

ПРАВОВІ РЕЖИМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ:

Традиційним питанням для ситуаційних центрів є: прогнозування можливого розвитку безпечної ситуації; підготовка пропозицій та розрахунків сил і засобів, які необхідно задіяти в ході проведення стабілізаційної операції; доведення рішень органів військової влади, військового управління (командування), місцевих органів влади у разі відновлення їх функціонування, як до особового складу, який згідно з оперативним планом, необхідно задіяти у відповідній стабілізаційній операції, так і до місцевого населення, організації місць їх збирання тощо; організація управління різного роду групами зі складових сектора безпеки і оборони, побудова оперативного шиккування чи відновлення їх взаємодії виходячи з принципів «єдиної дислокації»; інформування керівництва ГУНП, територіальних (відокремлених) підрозділів поліції, оперативних чергових територіального органу Служби Безпеки України, Державної Прикордонної Служби України, Національної гвардії України, Військової служби правопорядку, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, інших задіяних представників (складових) сектору безпеки і оборони України про розвиток подій та хід проведення стабілізаційної операції; готує у ситуаційному центрі Національної поліції України (у разі його утворення) або штабі відповідного угруповання сил оборони інформації (донесення) про хід і результати проведення стабілізаційних заходів; забезпечує взаємодію з іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами, органами виконавчої влади і місцевого самоврядування та координує їх дії; готує проекти рішень керівника ситуаційного центру, доводить їх до осіб, задіяних у проведенні стабілізаційної операції, і контролює виконання; забезпечує безперервне управління, стійкий зв'язок з підпорядкованими підрозділами та утвореними групами оперативного шиккування (побудови); здійснює збір відомостей про оперативну обстановку, яка виникає під час проведення стабілізаційної операції, аналізує її та готує пропозиції керівниками всіх задіяних складових сектора безпеки і оборони

(через «групи напрямків») щодо використання (перегрупування) відповідних сил і засобів; забезпечує своєчасну та повну фіксацію подій у документації ситуаційного центру.

Разом з цим у межах юридичної науки поняття «криза відновлювального періоду» майже не використовується й не віднайшло свого широкого застосування, насамперед, у нормотворчості. Так, у сучасній правничій термінології можливо відмітити лише поняття «кризові ситуації», «кризове втручання», «кризове консультування» та «кризове реагування на воєнні загрози», використання яких має місце під час врегулювання відносин цивільного захисту, авіаційної безпеки, безпеки ядерних матеріалів, де Україна є учасником міжнародних угод або міжнародних програм, відносин особливого партнерства між Україною та НАТО, а також відносин впровадження державних стандартів соціальних послуг кризового та екстреного втручання [1, с. 106].

При цьому, в умовах мирного часу, зв'язок протиправних і навмисних дій із негативними наслідками (реальною загрозою таких наслідків), як правило, й прийнято «наділяти» ознаками «кризи» [4, 5], зокрема, акцентуючи увагу на «наборі травматичних подій, обставин, з яких людина не може вийти, не змінивши їх» [6] або «підвищенні стресової та кризової толерантності, відповідальності отримувача, засвоєння нових моделей поведінки» [7]. При цьому кризове та екстрене втручання – це «термінове втручання в кризову ситуацію з метою негайного усунення або мінімізації наслідків такої ситуації, надання допомоги та підтримки, спрямованої на її подолання» [8].

Також щодо умов мирного часу нами відмічено ймовірний зв'язок кризи або кризового стану отримувача соціальної послуги з певними обставинами, які, з одного боку можуть бути наслідком відсутності контролю поведінки цієї особи з боку держави, а з іншого – наслідком надзвичайної ситуації чи небезпечної події, та, відповідно, бути «прив'язані» до форм та методів здійснення цивільного захисту такої особи, захисту території її життєдіяльності, її майна тощо. Безумовно, такі відносини не можуть бути віднесені до заходів відсічі збройної агресії або інших ситуацій воєнного часу, однак стають знову актуальними із «поверненням» до забезпечення воєнної безпеки у повоєнний період. Теж саме стосується й змісту ст. 4 Кодексу цивільного захисту України щодо його дій у мирний час та в особливий період [9]. Таким чином будь-яка «криза відновлювального періоду», яка, за сукупністю кваліфікованих за фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом) небезпечних чинників, є перевищенням нормативних показників таких чинників та створює загрозу життю та/або здоров'ю людини, насамперед, має позначатися як надзвичайна ситуація, а її «вирішення» покладатися на Єдину державну систему цивільного захисту тільки за умов віднесення повоєнного періоду до категорії «особливий період».

У свою чергу, із появою у 2015 році поняття «кризова ситуація рівня надзвичайної ситуації» [10] до вказаного твердження слід додавати зв'язок відповідної «обстановки» із класифікацією кризових ситуацій за рівнями [9].

Розглядаючи співвідношення понять кризова та надзвичайна ситуації в умовах відновлювального періоду слід також врахувати вимоги ст. 6 Кодексу цивільного захисту України, згідно яких цивільний захист забезпечується з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про національну безпеку України», суб'єктами, уповноваженими захищати населення, території, навколишнє природне середовище і майно, в особливий період у межах реалізації заходів держави щодо оборони України [9]. Таким чином із викладеного випливає, що визначення ситуації як кризової ситуації відновлювального періоду перебуває у залежності від тлумачення уповноваженим суб'єктом співвідношення впливу «небезпечних чинників» та «національних інтересів» на умови його діяльності із захисту населення, території, навколишнього природного середовища і майна у відповідній ситуації як такого в якому «небезпечні чинники» на етапі реагування вбачаються більш вагомими.

Реалізація сучасної концепції національної безпеки України [11, 12] значною мірою залежить від комплексного використання багатьох чинників, зокрема економічних, політичних, науково-технічних, соціальних, духовних, військових та правових. Відповідно, система забезпечення національної безпеки України відновлювального періоду повинна отримати вигляд організованої державою сукупності суб'єктів забезпечення національної безпеки об'єднаних єдиними та/або спільними цілями й завданнями щодо захисту національних інтересів, а також їх узгодженої та/або спільної діяльності у межах законодавства України. За позицією законодавця відносини за участі таких суб'єктів отримують характеристику цивільно-військових відносин та охоплюють політичні, фінансово-економічні, соціальні та інші процеси у сфері національної безпеки і оборони з перетворенням військових адміністрацій на військово-цивільні адміністрації.

Наявність сукупності органів державної влади та військових формувань, які у відповідності до вимог закону у відновлювальний період стають учасниками військово-цивільних відносин у визначених сферах, дозволяє позначати таке коло суб'єктів як учасників вирішення кризової ситуації відновлювального періоду. У свою чергу розробка рішень щодо визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки і оборони у політичній, економічній, соціальній, воєнній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній та інших сферах віднесено до компетенції Ради національної безпеки та оборони України [13]. При цьому слід мати на увазі, що не зважаючи на те, що вказана функція віднесена до однієї з трьох основних функцій РНБО, у 2014 році поряд із поняттям «кризова ситуація, що загрожує національній безпеці» до змісту відповідного закону внесено узагальнююче поняття «кризова ситуація» із визначенням останньої як крайнього загострення протиріч, гострої дестабілізації становища в будь-якій сфері діяльності, регіоні, країні [14].

У зазначених вище стратегічних рішеннях щодо розвитку військово-цивільних відносин обидва поняття використовуються з різною метою. Так, «кризові ситуації, що загрожують національній безпеці» використовується з метою окреслення структури (напрямів) державної політики національної безпеки України, поняття «кризові ситуації» - як відповідник поняття «конфлікт», із підкресленням можливості нарощування необхідних для його вирішення сил, завчасного планування необхідних витрат, формування єдиного механізму реагування [1, с. 109].

Також слід звернути увагу, що Стратегічним оборонним бюлетенем загалом передбачено утворення національної системи реагування на кризові ситуації, яка діятиме окремо від аналогічної системи реагування на надзвичайні ситуації та охоплюватиме своєчасне і адекватне реагування на кризові ситуації, які загрожують національній безпеці [11]. При цьому вбачається, що запропонований нами алгоритм в цілому відповідає перспективній моделі сектора безпеки і оборони відновлювального періоду.

Висновки. Сферою використання поняття «кризові ситуації відновлювального періоду» в сучасних умовах та у **подальших наукових дослідженнях** слід вважати процеси врегулювання цивільно-військових відносин за участю окремих складових сектора безпеки і оборони відновлювального періоду. У межах відновлювального періоду відбуватимуться заходи деокупації й реінтеграції території Автономної Республіки Крим, Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької областей, які вимагатимуть внесення змін та доповнень до відомих нормативно-правових актів, а саме прийняття положення, які б визначали, необхідність визначення вибору оптимального тактичного прийому що допоможе передбачити планування та застосувати прийоми і способи дій з урахуванням особливості ситуації силами та засобами якими є, наступальність і активність яка полягає у випередженні замислу противника, проведені рішучих і активних дій по ліквідації злочинних проявів, а також, конспіративність і раптовість які вкрай необхідні на всіх етапах підготовки і здійснення операції. Дії учасників стабілізаційних операції повинні бути направлені на вирішення «кризи», носити швидкий і рішучий характер. Саме динамічність і послідовність дій вказує на необхідність постійного, послідовного і цілеспрямованого переміщення сил і засобів, обґрунтованого і продуманого переходу від одних способів дій до інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Комісаров О.Г., Хитра О.Л. Концептуальні підходи до використання категорії «кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 104–111.
2. Бредкіна І.К., Сімах Ю.А. Сучасні підходи до визначення поняття «криза». Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми формування нової економіки XXI століття» (25-26 грудня 2009 року) НПК «CONSTANTA». URL: <http://www.confcontact.com/2009new/3-brenkina.php> (дата доступу: 01.05.2024).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя»: Указ Президента України № 117/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (дата доступу: 01.05.2024).
4. Про Державну програму авіаційної безпеки цивільної авіації: Закон України від 21.03.2017 № 1965-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1965-19/ed20170321/paran109#n109> (дата доступу: 01.05.2024).

5. Про затвердження Загальних вимог до систем фізичного захисту ядерних установок та ядерних матеріалів і Загальних вимог до систем фізичного захисту ядерних матеріалів при їх перевезенні: Наказ Держатомрегулювання України від 28.08.2008 № 156. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0999-08/ed20081101/find?text=%CA%F0%E8%E7%EE%E2%E0+%F1%E8%F2%F3%E0%F6%B3%FF> (дата доступу: 01.05.2024).
6. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: Наказ Мінсоцполітики України від 01.07.2016 № 716. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16/ed20160701/paran24#n24> (дата доступу: 01.05.2024).
7. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування: Наказ Мінсоцполітики України від 02.07.2015 № 678. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15/ed20150702/paran32#n32> (дата доступу: 01.05.2024).
8. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання: Наказ Мінсоцполітики України від 01.07.2016 № 716. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16/ed20160701/paran24#n24> (дата доступу: 01.05.2024).
9. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (дата доступу: 01.05.2024).
10. Про затвердження Національного плану дій: Наказ Міненерговугілля України від 02.11.2015 № 687. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1458-15/ed20151102/paran48#n48> (дата доступу: 01.05.2024).
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 17.09.2021 № 473/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17> (дата доступу: 01.05.2024).
12. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020?find=1&text=%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD#w1_1 (дата доступу: 01.05.2024).
13. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text> (дата доступу: 01.05.2024).
14. Про внесення змін до Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» щодо вдосконалення координації і контролю у сфері національної безпеки і оборони: Закон України від 25.12.2014 № 43-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/43-19> (дата доступу: 01.05.2024).